

Մուսատաղի Պապեցական Արձագանգներ

Հեղինակ՝ Թովմաս Հապէշեան,
Պէյրուք 1986, Տպ. էրեբունի, 175 էջ:

Թովմաս Հապէշեանի այս գիրքը, որ նուիրուած է Մուսատաղի բարբառին եւ ժողովուրդին կենցաղային ասոյթներուն, հեղինակին երկար տարիներու համբերատար եւ անխոնջ աշխատանքին արգասիքն է: Ամէն հայ, եւ մասնաւորաբար մուսատաղցի ամէն հայորդի, մեծ հետաքրքրութեամբ պիտի կարդայ զայն, որովհետեւ ան կը պարունակէ բարբառային ասոյթներէն զատ՝ Մուսատաղի ժողովուրդին սովորութիւնները, աւանդութիւնները, համոզումները, տեղանունները, բանահիւսական պատառիկները, պարերգները, բժշկական մասնագիտութիւնները, առածները, մաղթանքները, կենդանիներու եւ թռչուններու անունները, վայրի բոյսերու անունները եւ զանազան ծանօթութիւններ Մուսատաղի եկեղեցիներուն, կերակուրներուն, վարպետ արհեստաւորներուն, հեքիաթներուն, եւն. մասին: Բաւ է աչքի առջեւ ունենալ նիւթերու միայն ցանկը, իմանալու համար թէ հեղինակը ո՛րքան աշխատանք տարած է այս երկասիրութիւնը գլուխ հանելու համար:

Որպէս Մուսատաղի հերոսներու շառաւիղ եւ տեղեակ Մուսատաղի ժողովուրդի անցեալին ու ներկային, ծանօթ լեզուին, բարբերուն եւ միւս բոլոր մանրամասնութիւններուն, գնահատելով հանդերձ Թովմաս Հապէշեանի տարած երկար տարիներու աշխատանքն ու յոգնութիւնը, կը մըղւինք կարգ մը ճշդումներ կատարելու Մուսատաղի բանահիւսութեան եւ բառերու ճշգրիտ իմաստին մասին, որպէսզի մուսատաղցի նոր սերունդը, եւ անոր բարբառին ապագայ մեկնաբանները, ուղիղ հիմերու վրայ կատարեն իրենց ստուծասիրութիւնները:

Թողմաս Հապէշեան, ըլլա՛յ բառերու իմաստին տեսակէտէն թէ բանասիրական պատառիկներու վերլուծումներու պարագային, մանրակրկիտ քննութիւն եւ ստուգարանութիւն կատարած չէ՛ միշտ: Այլ բաւարարուած է իր անձնական հմտութեամբ: Նման երկասիրութիւն մը կը պահանջէ խիստ մերձեցում եւ ստուգարանութիւն, այլապէս այդ աշխատանքը օգտակար ըլլալու փոխարէն, պիտի խաթարէր բարբառին կառոյցը:

Այս էջերով կը փորձենք ամբողջացնել մուսալեռեան բարբառի շուրջ կատարուած ուսումնասիրութիւններէն մին: Սկսինք ուրեմն:

*

• «ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ»-ու բաժնին մէջ, հատորին հեղինակը կ'ըսէ. «Պարելու եռանդը զրգոող եւ ձախաւեր պարողը հեգնող երգիծանք մըն էր հետեւեալը, որ կ'ընկերանար մանուկներուն պարին.—

Քիստընըթէն, փրոնոնն ա՛գէն,

Կ'ըննի խա՛ղու միւր ծըրտիւտ ա՛գէն...

Թարգմանութիւն.— Քրիստոնէութիւն (հայութիւն), փռած պոչը
Կ'ելլէ խաղի մեր ծրտոտ պոչը (պոչաւորը):

Խայտառակութենէն չվախցող եւ գլխէ վեր գործերու միջամուխ եղող ու խայտառակող ազգակիցներու ուղղը-
լած հեգնանք մըն է հաւանաբար, որ տեղ փոխելով՝ մտած է մանուկներու մարզին մէջ» (էջ 41, 2.):

Եղա՞ւ...: Որո՞ւ ուղղուած է հեգնանքը. խայտառակութենէ չվախցող ազգակիցներո՞ւ, քրիստոնէութեա՞ն, հայութեա՞ն: Քրիստոնէութիւնը պո՞չ ունի, ան ալ ծրտո՞տ...: Հեղինակը սխալ մեկնաբանած է այս պատառիկը: Ուղիղ ձեւը, ըստ մեզի, հետեւեալն է.

Քրիստընըթէն, փոռոնո՞ծ միւր դէն,

Թըղ ըննի խաղու միւր ծըրտիւտ ագէն:

Թարգմանութիւն.— Քրիստոնէութիւնը սփռուած է մեր կողմ
(հայութեան կողմ),

Թող ելլէ պարէ մեր ծրտոտ պոչաւորը:

Մուսատաղի մէջ, մենք դարեր շարունակ պաշարուած մնացած ենք՝ քրիստոնէութիւնը կամ հայութիւնը հալածող ժողովուրդէն: Եղած է նաեւ շրջան մը, ուր քրիստոնէութիւնը պարտադրած է ինքզինք շրջանին մէջ: Ասոր համար, հայութիւնը ուրախացած է ու երգած է. «Թող ելլէ պարէ մեր ծրտոտ պոչաւորը»: Պատասխիկը կ'ակնարկէ թշնամիին, ոչ հայութեան: Ան ըսել կ'ուզէ. քանի քրիստոնէութիւնը տարածուած է մեր կողմերը, մենք այլեւս վախ չունինք: Թող ելլէ պարէ ծրտոտ պոչով մեր թշնամիին: Նայինք ինչ կ'ելլէ ձեռքէն: Այս պատճառով, մանուկներու պարը կը շարունակուի ուրախութեամբ:

*

• Թովմաս Հապէշեան, «ՊԱՐԵՐԳՆԵՐ» գլխուն մէջ (էջ 41-42), գոհացած է մէջբերելով երեք պարերգներ, մինչդեռ շատ աւելին ունինք: Օրինակ.

Ա. Հոյ, հոյ, նազանքմ:

Բ. Հէյ թըռոտանք, հէյ վազընք:

Գ. Եոր, եոր, կիւզալ եոր:

Դ. Հըմմը հըմմը:

Ե. Լէուլա, Հալպէինի եա լէուլա:

Զ. Լէյմունի, լէյմունի:

Հոս մէջբերենք ու թարգմանենք «Հոյ նազանքմ» պարերգը:

ՀՈՅ, ՀՈՅ, ՆԱԶԱՆԸՄ

Աչքէն աղուիք, դէուն քալաշ
Հոյ հոյ նազանքմ,
Սեօրսըս կուտում քի պալաշ
Նիմնա, միմնա, միմնայի:

Դուն մանուշկը եիւս կունես
Հոյ հոյ նազանքմ
Ջախրեղ գոգ մը վարդ կունես
Նիմնա, միմնա, միմնայի:

Պըր սագգին գհարսնցեուն
Հոյ հոյ նազանքմ
Սակմոն կ'էուրթու իրենց տուն
Նիմնա, միմնա, միմնայի:

Աղջիկ աղուօր, սիրելի,
Հոյ հոյ նազանքմ,
Սիրոս կու տամ քեզ ձրի,
Նիննա, նիննա, նիննա է:

Դուն մանուշակ կը հոտիս,
Հոյ հոյ նազանքմ,
Դէմքիդ գոյգ մը վարդ ունիս,
Նիննա, նիննա, նիննա է:

Պիս՝ զարգարեն հարսնցուն,
Հոյ հոյ նազանքմ,
Թափօրն կ'ուզողուի իրենց տուն
Նիննա, նիննա, նիննա է:

Փեսացուն կեռ թըսգրկի
Հոյ հոյ նագանիմ
Նիշանծուէն ձուռն հիմառի
Նիմնա, Գիմնա, Գիմնայի:

Փեսացուն մեզմ կը ժպտի,
Հոյ, հոյ, նագանիմ,
Չեոքը հարսին հինա է,
Նիննա, նիննա, նիննա է:

*

• «ՄՈՒՍԱ-ԼԵՌԱՆ ՀԻՆ ԽԱՂԵՐԸ» գլուխին մէջ (էջ 44-50), Թ. Հապէշեան նոյնացուցած է «Խէուփոշակ» եւ «Պուհըվիլաք» խաղերը, որոնք իրարմէ տարբեր են: Թ. Հապէշեանի բացատրածը (էջ 48, թիւ 8), «Պուհըվիլաք» խաղն է: Իսկ «Խէուփոշակ» խաղը հետեւեալն է.

Չորս կամ հինգ հոգի վիճակ կը ձգեն, թէ որուն աչքերը պիտի կապեն: Որուն որ վիճակը ելլէ, անոր աչքերը թաշկինակով մը կը կապեն: Միւս խաղընկերները, կարգով, ձեռքով կը զարնեն անոր գլխուն: Ան, որուն աչքերը կապուած են, իւրաքանչիւր հարուածէն ետք, խաղընկերներէն մէկուն անունը կու տայ: Եթէ կրցաւ գուշակել զարնողը, կը յաղթանակէ ու կը կապեն իր գուշակած անձին աչքերը: Եւ այսպէս խաղը կը շարունակուի:

Թ. Հապէշեան, այս խաղերուն առթիւ, կը կատարէ հետեւեալ խորհրդածութիւնը. «Շատ հաւանաբար բերդախաղը եւ խոտիաշուկը Խաչակիրներու շրջանէն մնացած խաղեր են, որովհետեւ երկուքին ալ կեդրոն քարը պայլ կը կոչուի, որ եւրոպական բառ է» (էջ 48):

Ժիշդ է, թէ պայլ բառը Ֆրանսերէն է եւ կը նշանակէ «Վենետիկի դեսպանի Պոլիս»: Բայց ի՞նչ կապ ունի Վենետիկի դեսպանին հետ վերոյիշեալ կեդրոնական քարը, որուն շուրջ կը դառնան մանկական խաղերը: Մենք ունինք պալ բնիկ հայկական բառը, որ կը նշանակէ քարածայռ կամ անշարժ քար (տես Հ. Աճառեան): Վերոյիշեալ պայլին արմատը մեր հայկական պալ բառն է, եւ ոչ թէ Ֆրանսական պայլը:

*

• «ՀԱՅԵՐԷՆ ՈՒՇԱԳՐԱԻ ԲԱՌԵՐ՝ ԲՈՒՆԻՆՆ ԴՄԵՋ (էջ 51-67), Թ. Հապէշեան Ասնիլ բայը այսպէս կը բացատրէ. «ԱՄՆԻԼ-Անցնիլ. ընթացիկ իմաստէն զատ կը նշանակէ նաեւ կրակին կամ լոյսին մարիլը» (էջ 52):

Բային ուղիղ ձեւը ոչ թէ Աանիլ է, այլ Անցնիլ, որով-

Հետեւ մուսալեռեան բարբառով չենք ըսեր «անսուծ տարայ, անսու գնիւց, լայս անսու», այլ կ'ըսենք «անցուծ տարայ (անցեալ տարի), անցու գնիւց (անցաւ գնաց), լայս անցու (լոյսը մարեցաւ):

• «Հայերէն Ուշագրաւ Բառեր» բաժնին մէջ, Թ. Հապէշեան բառերը դասաւորած է այբբենական շարքով: Արդ այդ այբբենական շարքէն զանց ըրած է Ձ. Ղ. Ծ. Մ. Յ. տառերով սկսող բառերը: Արդեօք այդ հինգ սկզբնատառերով ուշագրաւ բառեր չունի՞նք մուսալեռեան բարբառին մէջ: Ունինք:

Ահա այդ հինգ սկզբնատառերով բառերու նմոյշներ:

Չագմար : Չագ Մար: Թուխս նստած հաւ:

Չագուր : Չագար:

Չիւռնիւց : Չեոնոց, թոնիրը հաց թխելու ժամանակ ձեռնոց կը հագուէին, որ մինչեւ արմուկը կը հասնէր եւ կը գործածուէր տաքէն պաշտպանուելու համար:

Չիւղ : Արատամը լուծին միացնող երկայն ձող:

Չմըռնիլ : Չմեռը անցընել:

Ղուղան : Փոքր մանգաղի (զալուչ) բռնատեղի: Իսկ խմոր բանալու ղուղանին՝ գլան կ'ըսեն (Օգլաղա):

Ճագում : Խոտ մը, զոր անասունները շատ կը սիրեն:

Ճաղպել : Ցրուել:

Ճաննիտիլ : Տառապիլ, նեղութենէ այրիլ, ճենճերիլ:

Ճապղտիլ : Իրարմէ հեռացնել:

Միլ : Երկաթէ հաստ ասեղ, գուլպայ կամ բրդեղէն հիւսելու համար, ճաղ:

Ճուրղուն : Ջորղան (տես Չ. Աճառեան). խողովակ, ուրկէ տանիքին ջուրը կը թափի, ջրյորղան. կամ աղբիւրի բերնին գետեղուած խողովակ:

Ճումէք : Ճիռ: Մի քանի հատիկներով ողկոյզ, կամ ողկոյզէն փրցուած մի քանի հատիկներ: Կը գործածուի նաեւ ծառին դիւրաբեկ ճիւղերուն համար:

Ճիւղըրիլ : Պաղէն ճիւղի պէս ըլլալ, սառիլ:

Ճփնա : Ճփնի, լեռնային մշտաթալար թուփ մը, որուն ծաղիկներուն վրայ մեղուն չի նստիր:

Մախուք : Մեծ ասեղ, մախաթ, որ կը գործածուի տոպրակ

կարելու համար:

Մաղմիւղ : Մաղմաղ, տաք մոխիր՝ մանր կայծերով խառնը-
լած:

Մամէուխ : Մամուխ, տեսակ մը սալոր, որ կ'ըլլայ կլոր եւ
սեւ:

Մանէջ : Իլ: Բառը կազմուած է «ման» եւ «էջ» մասերէ:
Բուրդ մանելու հին գործիք:

Մուխր : Մախր, դիւրափառ փայտ, որ հին ժամանակ կրակ
փառելու եւ լոյս տալու կը գործածուէր:

Մահակուն : Մահաքուն կամ մահաղող:

Միգգա : Մոգի, էգ հորթ, որ տակաւին մայր եղած չէ:

Մանուշկըմար : Մանուշակի մայր, մանուշակագոյն եւ մեծ
բաժակով ծաղիկ:

Մլու : Մլուր, նօսր խաւ, սարդոստայն: Կը գործածուի աչ-
քի պարագային. «Իշուխ մլլարից» (աչքերս մլուր-
ւեցան, այսինքն՝ յստակ չեն տեսներ):

Մստրցնիլ : Մօստել, անասունին ծիծը շփել, կակղցնել:

Մխխիւլ : Մխիլ, փոքր աման մը մեծ ամանի մը մէջ խօթել,
անոր պարունակած հեղուկէն մաս մը հանել: Գե-
տէն ջուր հանել որեւէ ամանով: «Մուխ» արմատէն
(տես Հ. Աճառեան):

Մարկաշ : Սեւամորթ: Կը թուի ֆրանսական *malgache* բառէն
ըլլալ, սակայն կազմուած է «մուր կաշի» բառե-
րէն:

Մրտինա : Մրտենի, մշտադալար մանր տերեւներով թուփ,
որուն պտուղը շատ անուշ կ'ըլլայ: Երկու տեսակ
է. մին՝ սեւ, միւսը՝ ճերմակ: Սարեակներուն
սիրած կերակուրն է:

*

«Հայերէն Ուշագրաւ Բառեր»ու այբբենական ցանկէն
պակսող այս բառերը ներկայացնելէ ետք, այժմ կարգ մը
ճշդումներ կատարենք հոն գտնուող բառերուն բացատրու-
թեան մասին:

— «Թըթվիլ — Թօթուել. ցնցելով կամ երկար զաւա-
զանով պտուղները թափել ծառէն» (էջ 55): Ճիշդ է, թէ

«Թըթվիլ» կը նշանակէ գաւազանով ընկոյզը, ձիթապտուղը եւ դափնեպտուղը ծառէն թափել, սակայն ո՛չ թէ ցնցելով: Որովհետեւ երբ ցնցելով ըլլայ, այն ատեն բայը «ժիժիլ» կը դառնայ:

«Թըթվիլ» կը նշանակէ նաեւ եփուած կերակուրը, որ կ'աւրուի: Կը գործածուի նաեւ խմորին համար. «հոս թըթվէուծ», (հայսը թթուեցաւ):

— «Իլվուծ էուր — Դարձած օրը. կը նշանակէ վաղուան յաջորդ օրը» (էջ 56): Ծիշդ չէ բացատրութիւնը. «իլվուծ էուր» կը նշանակէ յաջորդ օրը միայն: Վաղուան յաջորդող օրուան կ'ըսենք «վէօղ չի միկաննէուր»:

— «Խիպուր — Խեփոր. պգտիկ, նօսը չոքամէջ քար, որ յարմար է ձեռքով հեռարձակման համար» (էջ 57): Սխալ բացատրութիւն. «խիպուր»ը խեփոր չէ, որ կը նշանակէ խեցեմորթի պատեան: «Խիպուր»ը «խիպար» է, որ որմնաղբուսեան մէջ գործածուած մանր եւ նօսը քարերն են, որոնց գործողութեան կ'ըսուի «խիպրիլ»:

— «Սուռ — Սոռ. կը նշանակէ թշնամական նայուածք» (էջ 58): Այս նշանակութիւնը ո՞ւսկից գտած է հեղինակը, չենք գիտեր: Հ. Աճառեանի մօտ կը գտնենք հետեւեալ իմաստները. — «Սոռ, ծակ, փոս, պարիսպի վրայ բացուած խրամ: Չորակ, կիրճ: Մարմնի վրայ վէրքի փոս: Սոռն, մի տեսակ բոյս է: Խար, խարանուած տեղ կրակով կամ տաքցուած մետաղով»:

— «Չարուն — Չեռքի վրայ եղող վէրքի մը անդրադարձ ուռեցքը կամ ցաւը անութիւն տակ... ոտքին վրայ... կամ գիստի ներքնակողմը», եւն.: Հեղինակը կ'աւելցնէ. «Հայերէնի մէջ համապատասխանը չկայ» (էջ 63): Եւ սակայն «Չարուն» բառը զուտ հայերէն է եւ կազմուած է Չարուն բառերէն եւ կը նշանակէ չար կամ ցաւցնող ուռեցք:

— «Պըլուր — Պլոր. փաթիլ, կլորածեւ հիւսուածք: Այս բառէն կազմուած է Պըլլէիւր բառը, որ կը նշանակէ լուսամփոփ» (էջ 64): Շատ քմահաճ բացատրութիւն, որ ազդուած է մուսալեռեան ասոյթներէն: Ըստ Հ. Աճառեանին, «Պլոր» կամ «Պիլլօր», բառերը «բիւրեղ» յունական բառէն առաջ եկած են:

— «Ֆուռիլ — Ուռիլ բառն է, երեւի «Ֆ» տառով գորացած: Տաքնալով կաթին բարձրանալը, նաեւ յանկարծ բարկանալն ու բորբոքիլը» (էջ 67): Մուսալեռեան բարբառին մէջ ունինք «Ֆուռիլ, ֆուշուշիլ, ուտիցիլ» երեք բայեր: «Ֆուռիլ» կ'ըսուի կաթին, լոլիկի ջուրին եւ մածունին համար, որոնք կը սկսին եռալ եւ վեր բարձրանալ, երբ կրակի վրայ կը դրուին: «Ֆուշֆուշիլ»ը կրակէն կամ տաքցուած հեղուկէն ազդուելով՝ մարդու մորթին ուռիլն է: Նոյն բայը կը գործածեն հարսանէթին համար, եւ խմորին, որ թոնիբի վրայ կը դրուի հաց թխելու համար. «Խմէօիր ֆուշուշուծ կէու ֆիթա», (այսինքն խմորը վեր բարձրացած է, կը թափի): Իսկ «ուտիցիլ» բայը կը գործածուի, երբ վէրքի մը ազդեցութենէն կ'ուռի մարդուն ձեռքը, ստքը կամ որեւէ մէկ անդամը:

— «Իլ — Այլ, օտար, ոչ ազգական» (էջ 69): Իլ «ըննել» բային հրամայականն է, կը նշանակէ նաեւ եղի՛ր:

— «Իշվուտ - Վիշապ: Արդեօք վիշապ բառին այլանդակուած ձե՞ւն է» (էջ 70): Այս բառը ըլլալու է Իշվըհուտ եւ ոչ թէ Իշվուտ:

— «Մուփ — Լայն յատակով աման, երկու կողմէն կանթով, ուր կերակուրներ կը տապկեն» (էջ 71): Կը նշանակէ նաեւ լեցուն, առատ. «Ալայդ բուն ծուփ ու ծէուփ ի տէուն մէիջ» (այսինքն՝ ամէն ինչ լեցուն է տան մէջ):

— «Ճըրմայթ — Ճըմո՞յթ: Ճիւղ՝ մայր ճիւղին միացած տեղէն փրցուած՝ կեղեւն ալ հետը միասին հանելով: Խաղողի ողկոյզէն փրցուած մաս» (էջ 72): Ճըրմայթ կամ ճըրմէթ կը նշանակէ մայր ճիւղէն շատ դիւրութեամբ փրցըւող ճիւղ: Ճըրմէթ կ'ըսուի նաեւ խաղողի փոքր ողկոյզին (ճիւ) կամ մայր ողկոյզէն փրցուած մի քանի հատիկներուն: Բայն է «ճըրմըթիլ»:

— «Մընմընակ — Անմն՞ուկ: Հաւոջիլ: Բայն է «մընմընիլ», այսինքն քերուրտուքի զգայնութիւն ունենալ» (էջ 73): Մընմընակ կը նշանակէ թռչնազգիներուն վրայ բնակող ոջիլ (մնիկ, մանրոջիլ, մաթիլ, մուն): Բայց «մընմընիլ» բայը բնաւ կապ չունի մընմընակ բառին հետ: «Մընմընիլ»ը՝ սաստիկ պաղէն մարդու ձեռքին կամ ոտքին այրիլը, կամ ցաւի ազդեցութենէն ասեղնոտիլը կը նշանակէ:

• «ԾԱԳՈՒՄԸ ԱՆԾԱՆՕԹ ԲԱՌԵՐ»ու բաժնին մէջ,
թ: Հապէշեան մէջբերած է կարգ մը բառեր, որոնց ծագումը
ծանօթ է: Այսպէս.

— «Աղղէում — Լաւ հասունցած եւ գրեթէ կէս չորցած
ձիթապտուղ» (էջ 75): «Աղղէում» արարերէն է: Արարերէնի
մէջ ալ այս բառը նոյն նշանակութիւնը ունի:

— «Ալլակ — Անասուններու պատրաստի կեր: Բայն՝
ալկիլ, այսինքն՝ անասուններուն կեր տալ» (էջ 75): Հ. Ա-
ճառեան ունի այս բառը. «Ալեկ, անասուններու կեր, որից
կազմուած է ալկիլ բայը, սնուցանել, անասունին կեր տալ»:
«Ալկամուն» բառն ալ հայերէն է. ասիկա ալեկի ամանն է,
որուն մէջ ալեկ կը դրուի եւ անասուններուն վիզէն կը կախ-
ւի, որպէսզի զիւրութեամբ եւ առանց թափելու ալեկը ուտեն:

— «Անդուգտիլ — Անշնորհ ձեռով վազել» (էջ 75): Հ.
Աճառեանի «ընդոստել, ընդոստնուլ» բայն է, որ ժամանակի
ընթացքին «անդուգտիլ» եղած է:

— «Արուշա — Որթատունկի նեցուկ, որ երկծիւղ ծայր
կ'ունենայ» (էջ 75): Արուշա կը համապատասխանէ «արիշ»
բառին. «խաղողի սարփինայ, փայտեայ կազմած որի վրայ
խաղողի որթն է բարձրանում» (տես Հ. Աճառեան):

— «Գիհիլ — Քշել: Անասունները առջեւը ձգած՝ ա-
ռաջ մղել» (էջ 76): Նոյնը Հ. Աճառեանի մօտ. «Գիհիլ. վա-
րել, քշել, մղել, առաջ քշել»:

— «Գ^օաթթուհիլ (*) — Հալածել: Պիթիասի եւ Հաճի
Հապիպլիի բարբառին մէջ միայն կը գործածուի» (էջ 76): Ա-
ճառեանի մօտ կայ «Գիդդուր,իլ» որ կը նշանակէ «հալածել,
յարձակող թշնամի, գունդ, հէն, աւազակ»:

— «Գ^օըլլաղ — Գուղձ, հողի մեծ կտոր: Գ^օըլլաղին
արմատը գուլ է կարծեմ, ուրկէ կը կազմուի գլել բայը» (էջ
77): Ըստ Հ. Աճառեանի, գուլ կը նշանակէ «բուժ՝ ոչ սուր
դանակ, բթամիտ, որից կազմուած է գլիլ, բթանալ, գուլա-
նալ»: Հետեւաբար կապ չունի գուլ արմատին հետ, ո՛չ ալ կը
կազմուի գլել բայէն, որ կը նշանակէ «գերազանցել, յաղ-

(*) Այն Գ տառերը, որոնց վրայ դրուած է (°) նշանը, կարդացուելու
են արաբերէն ۶ հնչումով:

թանակել»։ Գ^o ըլլաղ բառին արմատը հաւանարար Գիլն է, որ
բառ Հ. Աճառեանի, կը նշանակէ «բար։ Առաջին եւ նախնա-
կան նշանակութիւնն է գլտորիլ, գլտորում, գլորիլ» բառե-
րուն։

— «Զաղուլ — Խորամանկ, զգուշաւոր» (էջ 78)։ Նոյ-
նը Հ. Աճառեանի մօտ. «Զաղալ, նենգ, խարերայ, խար-
դախ»։

— «Ընդգլիլ — Գործը մէկու մը վստահիլ՝ անմիջապէս
կատարուելու համար» (էջ 79)։ Բաղդատել արարերէն «ըն-
թըզիլ, ընթըզըլնա» բային հետ, որ կը նշանակէ վստահէ,
վստահեցանք կամ ապաւինեցանք։

— «Թըստըկ — Բուռ մը ցորեն՝ ծղօտները առանց տե-
րելի, հասկերը քով քովի» (էջ 79)։ Հ. Աճառեանի մօտ,
«Դաստակ, միջին հայերէն, տրցակ, կապոց, փոքրիկ
խուրճ»։

— «Թուլ — Թղենիի տհաս պտուղը» (էջ 80)։ Նոյնը
Հ. Աճառեանի մօտ. «Թուլ կամ թուլ, վտիտ, ճոզած, տկար,
պտուղների համար ասուած, մանաւանդ թղենիի»։ Մուսա-
լեռեան բարբառին մէջ ունինք նաեւ «թուլըրիլ» բայը, որ
չկայ Հ. Աճառեանի մօտ, որ կը գործածուի յատկապէս ե-
գիպտացորենի (կորեկ) անպտուղ թուփերուն ինչպէս նաեւ
նիհար եւ վտիտ մարդոց համար։

— «Իւլիւշ — Շուրջ մէկ տարեկան էգ ուլ, որ դեռ չէ
ծնած» (էջ 80)։ Հ. Աճառեանի մօտ, «ալոջ, ալիւշ, ալուշ, եր-
կու տարեկան էգ ուլ»։

— «Ինճէուղ — Շուրջ մէկ տարեկան արու հորթ» (էջ
80)։ Նոյնը Հ. Աճառեանի մօտ. «Ընջուղ, ընջիւղ, ընճուղ,
մեծ չկոտուած հորթ»։

— «Լուսանք — Պայտ։ Հաւանարար լոյս բառէն կազ-
մըւած է. բայն՝ լուսնիլ, այսինքն պայտել» (էջ 80)։ Նոյնը
Հ. Աճառեանի մօտ. «լուսնել, պայտել»։

— «Խալում — Դղմազգի՝ կլոր գլուխով եւ երկար պո-
չով, որուն գլխուն վրայ, երբ չորնայ, դռնակ կը բանան,
կը դատարկեն ներսը ու կը գործածեն իբրեւ ջրաման» (էջ
80)։ «Խալում» կը նշանակէ նաեւ գլուխ կամ գանկ։ (Հ. Ա-
ճառեան, «Խալում, անասունների չորցած գանկ»)։ Անոր

նմանութեամբ կոչուած է նաեւ դրամագրին:

— «Պամբէօլ — Փնջածեւ տերեւներով ոստ» (էջ 81):

Հ. Աճառեան ունի նախ «Պանփուլ, հրէական հազուատի վրայ քղանցքից կախուած մի մաս»: Ապա ունի «Պանթուռ, ծոպ»: Հաւանաբար «խանփուլ» եւ «խանթուռ» բառերու նմանութեամբ, փնջածեւ տերեւներով այդ ոստը եղած է «խամբէօլ»:

— «Պուշտ — Մանր ճղիկ կամ մանրութներ» (էջ 81):

Հ. Աճառեանի մօտ, «Պոշտ, շոր խոտ, խոբ»:

— «Պուլլել — Սպառնական նայիլ» (էջ 81): Նոյնն է

Հ. Աճառեանի մօտ՝ «խոլոր» բառին տակ, որմէ կը կազմէ «խոլորել, խոլրել, խոլլել», որ կը նշանակէ խոժոռ, խեթիւ նայիլ, ծուռ ծուռ նայիլ:

— «Մեղպ — Փայտէ ցանկապատ» (էջ 81): Նոյնը Հ.

Աճառեանի մօտ «Մպեղ» բառին տակ, յիշուած «Միպղ» բառին հետ, որ կը նշանակէ ցանկապատ:

— «Կիւմ — Կանաչ ծղօտներէ շինուած կապ, որով կը կապեն խորձերը» (էջ 81): Նոյնը Հ. Աճառեանի մօտ. «Կեմ, խոտէ չուան»: Կիւմը կը շինուի ցորենի կամ վարսակի ծղօտներով: Յորենը կամ վարսակը տկար բուսած ըլլալով, երբ հասակ չունին որպէս «կիւմ» գործածուելու, այն ատեն կանաչ ծղօտներով կը պատրաստեն դայն:

— «Կուլլըկ — Արմտիքի չափ մը, պարունակութիւնը 10 լիտր» (էջ 82): Տեսնել Հ. Աճառեանի մօտ երկու բառեր. «Կուրիկ, մի տեսակ աման է փայտեայ, որ իբր չափ է գործածուում». եւ կամ «Քիլակ, մի տեսակ չափ, որ առնում է 1/6 մարզան»:

— «Հալլէօճ — Առանձին քարի մը վրայ ուրիշ քարեր շարելով շինուած բարձրութիւն» (էջ 82): Արդեօք բացատրութիւնը գտնելու է «հաճլէք» բառին մէջ, որ կը նշանակէ «հարս ու փեսային նստած գահաւորակը» (Հ. Աճառեան):

— «Հալլիլ — Նշան առնել. նաեւ հալեցնել» (էջ 82): Կրնայ համապատասխանել հայիլ բային, որ կը նշանակէ «ցածրից վերել նայիլ», մինչ նայիլ կը նշանակէ «վերելից ներքեւ նայիլ» (տես Հ. Աճառեան):

— «Հայթ — Խոնաութիւն» (էջ 82): Մուսալեոցիները կ'ըսեն. — «Հայթ կունա՞յ», այսինքն՝ ցանուելիք արտը խո-

նաւութիւն (հետեւաբար յարմարութիւն) ունի՞ ցանուելու: «Հայթ» արմատն է հայթայթել բային, յարմարցնելու իմաստով, յարմարութիւն ունենալու իմաստով: (Տեսնել Հ. Աճառեան):

— «Հըպպըլի — Հականիսել» (էջ 82): Արդեօ՞ք բացատրութիւնը գտնելու ենք Հ. Աճառեանի «Հպտիլ» բային մէջ, որու արմատը կը նշանակէ հտպիտ բառը, հետեւաբար «Հպտիլ» կը նշանակէ պաճուճուիլ, շպարուիլ:

— «Հըրրիք — Քիչիկ մը ալիւր կամ հատիկ, որ կը տրուի ջաղացպանին իրրեւ վճար աղալու: Արդեօք հերիք բա՞ռն է, քիչիկ իմաստով» (էջ 82): Կրնայ նաեւ արաբերէն հըր (ազատ) արմատէն կազմուած ըլլալ եւ նշանակել ազատորէն տրուած այն ալիւրը կամ ցորենը, որ իրրեւ վարձք կը տրուի ջաղացպանին:

— «Ճօուր — Զիստ» (էջ 82): Նոյնը Հ. Աճառեանի մօտ. «Ճուռն, ծունկերից մինչեւ զիստ եղած մասը»:

— «Ճէիւլ — Կապերտ: Բայն՝ ճուլլել, այսինքն կապերտին անկիւնները ի մի բերելով վերցնել՝ թօթուելու համար» (էջ 83): Հ. Աճառեան ունի «Ճիլ, ջրոտ տեղեր բուսնող կնիւն, սէզ», որմէ կը պատրաստեն խսիրը, որ կը ծածկէ հազազակը, կամ գինիի ամանը: Մուսալեռեան բարբառով, «Ճէիւլը» կամ «Ճըլըկը» շինուած կ'ըլլայ սաւանի մը մեծութեամբ, տոպրակներու կամ քուրջերու միացումով: Անոր երեսը՝ մաքուր կտաւէ սաւան մը կարուած կ'ըլլայ եւ կը գործածուի ցորեն մաքրելու կամ ձաւար (կրկոտ) աղալու ատեն, որպէսզի աղցուած ձաւարը վրան թափի:

Իսկ «ճուլլիլ» կը նշանակէ ո՛չ միայն «ճէիւլ»ին անկիւնները ի մի բերելով վերցնել, այլ նաեւ չորս կողմերէն ապրանք, ուտելիք, պտուղ հաւաքել եւ տունը բերել լեցնել:

— «Ճիւրիլ — Հաւուն կամաց ու երկար ձայնով երգը» (էջ 83): Բաղդատել Հ. Աճառեանի ճողել բային հետ, որ կը նշանակէ «թռչունի պէս ձայներ հանել (կախարդի)»:

— «Մանգ՞ — Պակասամիտ: Արդեօք ֆրանսերէն man-quer բառէ՞ն յառաջ եկած է» (էջ 83): Հայերէնի մէջ գոյութիւն ունի մանկ կամ մանգ բառը, որ կը նշանակէ նենգաւոր, խորամանկ: Արդեօք նոյն բառը Մուսալեռեան բարբառին

մէջ իմա՞ստ փոխած է: Նոյն արմատով կայ նաեւ մանգ՞իւ
բայը, որ ապշիւ կը նշանակէ:

— «Մըզ՞ըզգիւ — Նեղ տեղէ մը ներս կամ դուրս սո-
ղոսկիւ, ծռելով եւ նաեւ գլուխը անցընելով» (էջ 83): Հ. Ա-
ճառեան «մուխ» բառի տակ ունի հետեւեալ բացատրութիւ-
նը. «Բնիկ հայ բառ, որի նախնական իմաստն է լպրծուն,
ապա մի նեղ տեղից ներս սողոսկիւ»: Կայ նաեւ Հ. Աճառեա-
նի «մուղ» բառին տակ «Մլսկվիւ, արմատը մուղ, բազմու-
թեան մէջ սողոսկելով մտնել»:

— «Մըլզ՞իւ — Առանց նկատուելու զգուշութեամբ
հեռանալ» (էջ 83): Բայը ո՛չ թէ «մըլզ՞իւ» է, այլ «մըզ՞իւ»
կամ «մխրիւ», այսինքն մուխի պէս անցնիւ երթալ անհետա-
նալ:

— «Մըսսիւ — Ծծել» (էջ 83): Մըսսիւ կը նշանակէ պա-
ղիւ եւ ոչ թէ ծծել: Ծծել բացատրութեան համար, հեղինակը
պարտի ըսել եւ գրել «Մըսսիւ»:

— Մըրրուշ — Մորմենիի կամ նման փշաթուփերու
միացում» (էջ 83): Հաւանաբար կազմուած է մոր եւ մոշ բա-
ռերու միացումով (նաեւ մորճ [մացառ] բառէն): Հ. Աճառ-
եանի մօտ, մոր հոմանիշ է մոշի «մորենու պտուղը»:

— «Միրի — Թթու ջուր՝ սխտորով խառն: Կը գործած-
ւի կերակուրի ընթացքին որպէս ախորժակի գրգռիչ» (էջ 84):
Ո՛չ թէ թթու ջուր է՝ սխտորով խառն, այլ ազոխի հիւթով եւ
սխտորով պատրաստուած ախորժարեր հեղուկ է, որ կերա-
կուրի հետ կը գործածէին մեր ծնողները:

— «Շուլիւ — Կոշտ ձեւով կարել» (էջ 85): Բնիկ հայ
բառ է: Սաշիկ Վրդ. Աթանասեան («Յանգարան եւ Թանգա-
րան Հայ Լեզուի», Հայ Կաթ. Տպարան, Պէյրութ, 1961) հե-
տեւեալ բացատրութիւնը կու տայ. «Կար — հարեւանցի կար,
չուլալ, չուլուլ, քոթնոց: Եզերները ոլորելով կարել, խծպել,
հարեւանցի կարել, չուլլել, քոթել»:

— «Պընտիւ — Ապսպրել: Արդեօք պնդել բա՞ռն է» (էջ
86): Տեսնել Հ. Աճառեանի մօտ «Պնդել, հրամայել» բայը,
որ Մուսալեոեան բարբառին մէջ եղած է «Պընտիւ»:

— «Պուն — Մեղրախորիսիս կամ սակաւամիտ» (էջ
86): Նոյնը Հ. Աճառեանի մօտ. «Պան, կոլոր հաց, բլիթ»:

նկանակ», «մեղրախորիսխ, մեղրահաց»:

— «Ջրզվա — Ազգրեր» (էջ 86): Հ. Աճառեանի մօտ «Ջիլ, ջիղ, ուժ, զօրութիւն», որմէ կազմուած են ջիղ, ջղեայ բառերը: Տեսնել նաեւ «Ճուռն, ծունկէն մինչեւ զիստը»: Կիլիկեան ասպետներու վարտիքը կը կոչուէր «Ջաղջեր»: Աւելի յտակացնելու համար, ըսենք թէ մուսալեռեան բարբառով «Ջրզվա» կը նշանակէ մարդու երկու զիստերուն ներքնամասը:

— «Սուլլուծ — Ամանը լեցուն, վրան բրգածեւ» (էջ 87): Հ. Աճառեանի «Սլուր, սուր, սրածայր: Կազմուած է սուր բառից՝ ուլ մասնիկով»:

— «Տիլլա — Որթատունկ» (էջ 87): Հ. Աճառեանի մօտ, «Տուլի, խաղողի որթ»:

— «Փուլուզ — Ամբողջ, ամբողջի մը մաս, որ ինքն իրմով ալ ամբողջ մըն է: Ինչպէս նուռին ներքին առանձին մասերը, հատիկներու խմբակները» (էջ 88): Այս բառը, մուսալեռեան բարբառին մէջ, կը նշանակէ մարդու աղտոտութիւն, աղտոտութենէն մաս մը առանձին: Բաղգատել Հ. Աճառեանի «Փին, աղբ, կղկղանք» բնիկ հայ բառին հետ, որմէ Փնել բայը:

— «Քրթիթ — Պատուած կտաւեղէն, հագուստի կրտորուանք, քուրջ» (էջ 88): Հ. Աճառեան. «Քթեթ, կտաւէ հասարակ զգեստ, հասարակ շորի կտոր»:

— «Քըմնիլ — Որսի վրայ նետուելու պատրաստ վիճակ. կատուին դիրքը՝ երբ մուկ մը նշմարած է» (էջ 88): Այս բայը կազմուած է «Քմին» արմատէն, որ ըստ Հ. Աճառեանի կը նշանակէ «զարան, թշնամու դէմ լարուած թակարդ»:

— «Քընթիլ — Ունի երկու իմաստ. յափշտակել եւ բռնկիլ» (էջ 88): Բաղգատել Հ. Աճառեանի «Ջնդել, շորթել» եւ «Ճունթ, ոստիւն» բառերուն հետ:

— «Քիշթիլ — Գնդակը կամ քարը նշանակէտին գրպոցընել. նաեւ սուր քարին, երկաթին կամ փայտի գլխուն զարնելով՝ գետինը մխել զայն» (էջ 89): Մուսալեռեան բարբառին մէջ, Պիթիաս եւ Հապլաք գիւղերը «քիշտիլ» կը գործածեն զարնել բայի իմաստով: Իսկ միւս գիւղացիները «զարկիլ» կ'ըսեն: Հ. Աճառեան ունի «Քշտել, կտրել, կտրատել,

յապաւել», նաեւ «գարնել, հարուածել: Քշտան, հարուածող, գարկան (անասուն)»:

*

• «ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ ՄՈՒՍԱ-ԼԵՐԱՆ ԲԱՐՐԱ-ՌԻՆ ՄԷՋ» բաժինին մէջ պիտի փորձենք անգամ մը եւս եւրոպական կարծուած կարգ մը բառերուն ծագումը ստուգել:

— «Պիպուր - Piper, ծուղակով թռչուն որսալ» (էջ 91): Աւելի ճիշդ է մէջբերել Փրանսերէն միւս բառը՝ pipée, որ կը նշանակէ «սրինգով թռչնորսութիւն, պիպորսութիւն»: Սակայն Պիպուր բառին արմատը Փրանսական չէ, այլ «Պիպոս, մի տեսակ սուրբ թռչուն, մի տեսակ արտոյտ» (Հ. Աճառեան), որմէ կազմուած է նաեւ «պիպորսութիւն» բառը:

— «Դուս (tasse) — Գաւաթ, ըմպանակ» (էջ 92): «Դուս» մուսալեռեան բարբառին մէջ կը նշանակէ պղինձէ փոքր աման, որ ջուր խմելու համար կը գործածուէր: Հ. Աճառեանի մօտ, «Թաս, հեղուկների փոքր աման, բաղնիսի թաս»: «Դուս» բառը ոչ թէ Փրանսերէնէ անցած բառ է, այլ հայերէն թաս բառն է, աղաւաղուած, ինչպէս որ պատը եղած է «պուտ», հացը եղած է «հուց», եւ այլն:

— «Կութ (goutte) — Կաթիլ» (էջ 91): Հայերէն «Կաթ, շիթ, կայլակ, կաթիլ» (Հ. Աճառեան) բառն է «կութ»ին ծագումը, որ կը կորսուի դարերու հնութեան մէջ եւ կը նոյնանայ հին ազգերու նոյնանուն բառերուն հետ եւ որոնք «բուրն ալ նշանակում են կաթիլ» (Հ. Աճառեան):

— «Թուռ (toreau) — Յուլ» (էջ 91): Մուսալեռեան բարբառին մէջ՝ «Թուռ» չի նշանակեր ցուլ, այլ հաւերու թառ: Իսկ ցուլին կ'ըսեն «Թուրու»:

— «Գէուփ (coupe) — Կ'ըսուի ժայռերու կամ սալաքարերու վրայ եղած բացուածքներուն, ուր ջուր կ'ամբար-ւի» (էջ 91): Հարկ չկայ այս բառին ծագումը փնտռել Փրանսերէնի մէջ: Հ. Աճառեան. «Գուփ, հոր, փոս, ջրի գուփ, փոս տեղ»:

— «Թըմպիլ (tomber) — Իյնալ (ունի^օնք այս բառը)» (էջ 91): Այս բայը բնաձայն բառերու կը պատկանի: Տես Հ. Աճառեան. «Թըմբալ, ընկնելու ձայն»:

— «Փիւրճիլ (purger) — Մաքրել, փետրատել» (էջ 92):

Ֆրանսերէնի մէջ, բնաւ փետրատելու իմաստ չունի, այլ կը նշանակէ գտել, սրբել, քաւել: Իսկ Հ. Աճառեանի մօտ ունինք «Փեճոնել» բայը, որ կը նշանակէ «խոտը փրցնելով քաղել»: Զայնափոխութեան օրէնքով, «Ե»ը փոխուած է «Ի»ի: Նոյն ձեւով՝ «տէր»ը կ'ըլլայ «տիր», «գէր»ը կ'ըլլայ «գիր», «վեր»ը կ'ըլլայ «իվիր», մուսալեոեան բարբառով: Նոյն բարբառով կ'ըսուի նաեւ. «Փիրճի գայրկ մը խիւտ ասնէուց» (այսինքն, քաղէ գիրկ մը խոտ անասուններուն):

*

• «ԲՆԱԶԱՅՆ ԲԱՌԵՐ» բաժնին մէջ, Թ. Հապէշեան տեղտեղ անճիշդ բացատրութիւններ տուած է: Պիտի փորձենք զանոնք ամբողջացնել:

— «Գ՞ըժժիլ — Այրելու ատեն որեւէ բանին «ղը՛ժ» ձայնը» (էջ 93):

Գ՞ըժժիլ կը նշանակէ կրակէն կամ արեւէն այրիլ: Ապտակէն յառաջացած ցաւին կ'ըսուի գ՞ըժժիլ: Օրինակ. «Կծծագըղ գ՞ըժժէուծ, ունքվեր գ՞ըժժէուծ (մագերղ այրած են, ունքերղ այրած են): Սաստիկ պաղէն յառաջացած ցաւին կամ այրուածքին ալ կ'ըսեն գ՞ըժժիլ. «Պաղին ակժվես գ՞ըժժից (պաղէն ականջներս այրեցան):

— «Գ՞ըրըթթիլ — Խմելու ատեն կոկորդին հանած ձայնը» (էջ 93): Գ՞ըրըթթիլ, ո՛չ թէ խմելու ատեն կոկորդին հանած ձայնն է, այլ անյագօրէն խմելն է: Իսկ խմելու ատեն կոկորդին հանած ձայնին կ'ըսեն «գ՞աունդ», որ կը նշանակէ նաեւ ումպ, որուն բայը կ'ըլլայ Գ՞ընդիլ, ըմպել: Օրինակ. «Գ՞ըրըր՛թ գ՞ըրըր՛թ կը կանչեն անասուններուն, երբ ջուր կը խմեն:

— «Չամպըրտիլ — Ջուրին մէջ քալած ատեն ելած ձայնը» (էջ 94):

Չամպըրտիլ կը նշանակէ կոխկրտել, ցանքերուն մէջէն անցնիլ՝ ցանքերը կոխկրտելով: Կը նշանակէ նաեւ ջուրի մէջէն քալելով անցնիլ (եւ ոչ թէ քալած ատեն հանած ձայնը):

— «Խըշշիլ — Հոսող ջուրին ձայնը, կամ ծառերուն հովէն հանած ձայնը» (էջ 94): Խըշշիլ կ'ըսուի հոսող ջուրին, երբ ան բարձր տեղերէ կու գայ: Կ'ըսուի ջրվէժի ձայնին: Կ'ըսուի նաեւ բարձր ծառերուն համար, որոնք երբ կտրուին՝

իյնալու ատեն ձայն կը հանեն: Հուսկ կ'ըսուի սաստիկ անձ-
րեւի հանած ձայնին, ինչպէս նաեւ ծովու ալիքներուն հանած
ձայնին:

— «Պըրրիլ — Քնանալու ատեն կողորդին հանած ան-
հաճոյ ձայնը, խոմբոցը. նաեւ գետնի վրայէն առարկայ մը
քաշելու ատեն ելած ձայնը» (էջ 94): Պըրրիլ կը նշանակէ
խորդալ, ո՛չ թէ խորդալու ձայնը: Կը նշանակէ նաեւ առար-
կայ կամ անասուն քաշելով՝ ետեւէն տանիլ: Կ'ըսուի նաեւ
այն մանուկներուն մասին, որոնք իրենց մօր քղանցքին
կառչած, անոր քայլերուն կը հետեւին: — «Չառ^{ու} խըրրիս
զար չուճաուք կըռնեկդ» (այսինքն՝ ինչո՞ւ ետեւէդ կը տա-
նիս այդ մանուկը):

— «Գ^ոըրթիլ — Մկրատով որեւէ բան կտրելու ատեն ե-
լած ձայնը» (էջ 93): Կը նշանակէ մկրատով բան մը կտրել,
ըլլա՛յ մագերը (սափրել), ըլլա՛յ ծառերը (յօտել), ըլլա՛յ ոչ-
խարները (խուզել):

— «Թ^որփիլ — Բարձր տեղէ անկումի ձայն» (էջ 94):
Կը նշանակէ բարձր տեղէ մը վար ցատքիլ: Կ'ըսուի նաեւ
«վազգիլ»:

— «Ճըմպըրտիլ — Ջուրին մէջէն քալելու ատեն ելած
ձայնը՝ (էջ 94): Կը նշանակէ ջուրի մէջ կեցած՝ ոտքերը կամ
ձեռքերը արագօրէն մխել եւ հանել:

— «Պըգ^ոըլտիլ — Եռալու ատեն պղպջակներուն հա-
նած ձայնը» (էջ 94): Կը նշանակէ ակի ջուրէն դուրս ժայթ-
քիլը: Կը նշանակէ կեցած վայրին մէջ ինքիւր վրայ շարժիլ,
հանդարտ չմնալ: Կ'ըսուի որդերու համար, որոնք պտուղ-
ներու կամ նեխած կերակուրին մէջ կ'ըլլան. «Վիւրդընիւր
կէու պըգ^ոըլտէունի» (այսինքն՝ որդեր կը շարժին անոնց
մէջ):

— «Քարփութ — Սալաքարով շինուած ծուղակին քարի
անկումէն յառաջացած ձայնը» (էջ 95): Քարփութ կը նշա-
նակէ ծուղակ կամ թակարդ, ըլլա՛յ սալաքարէ, ըլլա՛յ տախ-
տակէ կամ երկաթէ թելով շինուած. «Քարփութ լարի, հախին
արի» (այսինքն՝ ծուղակ լարէ, յաղթանակէ իրեն. միայն
նպատակիդ հասիր):

Ունինք նաեւ «քարփութիլ» բառը, որ կը նշանակէ ըն-
կոյզին կանաչ կեղեւը հանել:

• «ԱՌԱԾՆԵՐԷՆ ԵՒ ԱՍՈՅԹՆԵՐԷՆ» բաժնին մէջ, հետեւեալ ճշգումները կարելի է ընել.

— «Ագ^օրուպ մը ծառիը, Սունկ^օրա զուաչքդ կը հանի (ագռու մի՛ պահեր, վերջը աչքդ կը հանէ)» (էջ 102):

Մուսալեռեան բարբառին մէջ, Ագ^օրուպ կը նշանակէ կարիճ, զոր միայն Հապլաք եւ Պիթիաս գիւղերու ժողովուրդը կը գործածէ: Միւս գիւղացիները «կիւրկիւրագա» կ'անւանեն զայն: Մէջբերուած ասոյթին ագ^օրուպը պէտք է կա՛մ թարգմանել «կարիճ» եւ ըսել «կարիճ մի՛ պահեր», եւն. եւ կա՛մ ագ^օրուպ բառը փոխարինել «ագռուվ»ով:

— «Վիտէուց ճամբըք ուրթիլ (ոտքի ճամբայ երթալ): Արտաքնոց (կամ դաշտերը) երթալ, բնական պէտքը գոհացնելու համար» (էջ 123):

«Վիտէուց ճամբըք ուրթիլ» կամ «Վիտէուց ճամբըք անցու» ասոյթը սխալ է թարգմանել «ոտքի ճամբայ երթալ», որովհետեւ հոս, «վիտէուց» բառը ուրիշ նշանակութիւն ունի. «վիտէուց» կը նշանակէ շապրնկեր, հետեւաբար «վիտէուց ճամբըք» կը նշանակէ «վարտիքի ճամբայ», այսինքն բնական պէտքի համար բաղնիք անցնիլ կամ տեղ մը առանձնանալ: «Վիտէուց» բառը միայն այս պարագային կը գործածուի, եւ՝ իգական սեռի ներկայութեան...:

*

• «ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ» բաժնին անդրադարձումները պիտի բաժնենք երկու կէտերու. — Բայերու եւ յոգնակերտ մասնիկներու:

Ա. Բ Ա Յ Ե Ր

Պօսելով մուսալեռեան բայերու առանձնայատկութեանց մասին, Թ. Հապէշեան կ'ըսէ. «Բոլոր բայերու բոլոր եղանակներու եւ ժամանակներու եզակի առաջին դէմքերը Մ գիրով կը վերջանան: Օրինակ. Կու կարդում (կը կարդամ) — Կու կարդայրում (կը կարդայի) — Պըր կարդայրում (պիտի կարդամ) — Կարդացամ (կարդացի) — Պըր կարդում (պիտի կարդամ) — Թը կը կարդում (եթէ կարդամ) — Թըղ կարդում (թող կարդամ) — Թըղ կարդայրում (թող կարդայի)» (էջ 99):

Հոս պէտք է ճշգրել. այս օրէնքին կը հետեւին ո՛չ բու-
լոր փամանակները, ո՛չ ալ բուլոր եղանակները: Այսպէս.

Անկատար՝ Կէու կարգոր (կը կարգայի) — Կատար-
եալ՝ Կարգացայ (կարգացի) — Անկատար Ապառնի՝ Պըր
կարգոր (պիտի կարգայի) — Ստորադասական՝ Թը կը կար-
գոր (եթէ կարգայի) — Ըղձական՝ Թըղ կարգոր (թող կար-
գայի):

Անորոշ Եղանակներ. Աներեւոյթ՝ Կարգիլ — Ներկայ
Ընդունելութիւն՝ Կարգիլու, Կարգուղ (կարգալով, կարգա-
ցող) — Անցեալ Ընդունելութիւն՝ Կարգածից, Կարգացէիբ
(կարգացած, կարգացեր) — Ապառնի Ընդունելութիւն՝
Կարգիլաք, Կարգիլը (կարգալու, կարգալիք):

Մուսայեռեան բարբառին մէջ բայերը մէկ լծորդու-
թիւն ունին. ԻԼ: Բուլոր բայերը այս օրինակին կը հետեւին:

Բ. ՅՈՒՆԱԿԵՐՏ ՄԱՍՆԻԿՆԵՐ

Թ. Հապէշեան կ'ըսէ. «Բարբառին մէջ տարօրինակօ-
րէն շատ են յոգնակերտ մասնիկները: Արդեօք նախագրա-
բարեան ժողովրդական լեզուի^օն յատուկ էին, որ գրաբարին
անցումի ատեն աւելորդ նկատուած են ու ջնջուած» (էջ 100):

Եւ հոս ցանկը կու տայ զանազան յոգնակերտ մաս-
նիկներուն, յատուկ օրինակներով:

Յոգնակերտ մասնիկներու այս էջին մէջ, նախ պիտի
կատարենք ճշգրտման Թ. Հապէշեանի էջերուն վրայ, ապա
աւելցնենք նոր տուեալներ:

ա. ճշգրտումներ

Թ. Հապէշեանի այս ցուցակին դիմաց, ընթերցողը,
եթէ մուսատաղցի չէ, պիտի շիմանայ վերոյիշեալ բառերուն
եզակին: Մենք կու տանք անոնց եզակիները:

1) ԻՐ յոգնակերտով. Տուտ, Տատիր (Հայր, Հայրեր)
— Մար, Միրիր (մայր, մայրեր) — Ծուվ, Ծուվիր (ծով,
ծովեր):

2) ՆԻՐ յոգնակերտով. Տղու, Տղաք (տղայ, տղաներ)
— Աչկէն, Աչկընիր (աղջիկ, աղջիկներ):

ՆԻՐ յոգնակերտին որպէս օրինակ մէջբերուած այս
երկու բառերուն, հեղինակը տուած է սխալ յոգնակիներ:

Տղու (տղայ) բառին յոգնակին տրղըննիր չէ, այլ տղա՛:
«Տըղըննիր»ը յոգնակին է տրղըկ (տղեկ) բառին: Նմանա-
պէս, աշկէն բառին յոգնակին աշկըննիր չէ, այլ աշկընիր:
Փոքրացնող ըկ (ակ) մասնիկով բառերուն յոգնակին կ'ըլլայ
ԸՆՆԻՐ:

3) ԱՔ յոգնակերտով. Մաքա, Մաքաք (մաքի, մաքի-
ներ) — Իգգա, Իգգաք (այգի, այգիներ):

4) ԱՆՔ յոգնակերտով. Մուտ, Մատանք (մատ, մա-
տեր) — Պուտ, Պատանք (պատ, պատեր):

5) ՎՈՒՆ յոգնակերտով. Իրիս, Իրըսվուն (երես, ե-
րեսներ) — Թիւ, Թիւվիրք կամ Թիւվրովուն (թեւ, թեւեր):

6) ՎԱ յոգնակերտով. Չառ, Չիւովա (ձեռք, ձեռքեր)
— Վըտ, Վըտվա (ոտք, ոտքեր):

7) ՏԱ յոգնակերտով. Ճանավուր, Ճանավարտա (գա-
զան, գազաններ) — Հիծուն, Հիծընտա (հեծան, հեծան-
ներ):

8) ՆԱ յոգնակերտով. Փիտուտ, Փիտատնա (բրիչ,
բրիչներ) — Ինսան, Ինսաննա (մարդ, մարդեր):

9) ՏՈՒՆ յոգնակերտով. Վարիւծ, Վարըցտուն (գա-
ւազան, գաւազաններ) — Թիպըք, Թիպըքտուն (շնագայլ,
շնագայլեր):

10) ՏԱՔ յոգնակերտով. Խիւշիւր, Խիւշըրտաք (մեծ,
մեծեր) — Աղբար, Աղբըրտաք (եղբայր, եղբայրներ):

Բ. Նոր տուեալներ

Մուսատազի բարբառը, ինչպէս տեսանք, ունի հե-
տեւեալ յոգնակերտ մասնիկները. ԻՐ, ՆԻՐ, ԱՔ, ՆԱ,
ՆՆԻՐ. ԱՆՔ, ՎԱ, ՎՈՒՆ, ՏԱ, ՏԱՔ, ՏՈՒՆ, ԸՔ:

ԻՐ — Միավանկ բառերը ընդհանրապէս ԻՐ յոգնա-
կերտ մասնիկը կ'առնեն. Ծուռ, Ծառիր (ծառ, ծառեր) —
Քուր, Քարիր (քար, քարեր) — Հուց, Հացիր (հաց, հացեր):

ՆԻՐ — Կան միավանկ բացառութիւններ, որոնք ՆԻՐ
յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն, իրենց զրարարեան ծագու-
մին պատճառով (մուկն, ձուկն, կաթն). Մակ, Մըկնիր
(մուկ, մուկեր) — Չակ, Չըկնիր (ձուկ, ձուկեր) — Կէթ,
Կաթնիր (կաթ, կաթեր):

Ընդհանրապէս բոլոր բառերը, որոնք եզակիի մէջ ԸԿ վերջավանկ ունին եւ այդ ԸԿ մասնիկը ոչ փոքրացնող մասնիկ է, այլ տակի իմաստ ունի, ԻՐ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն: Օրինակ. Շրրտըկ, Շրրտակիր (ժայռատակ) — Ակժտըկ, Ակրժտակիր (ականջատակ) — Ծամտըկ, Ծամտակիր (ծամատակ, ծոճրակ):

Նմանապէս ԻՐ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն բոլոր այն բազմավանկ բառերը, որոնց եզակին ԻՅ վերջավանկը ունի: Օրինակ. Քամաննից, Քամաննիցիր (գետնախնձոր, գետնախնձորներ) — Պարտընից, Պարտընիցիր (բարտինոց, բարտինոցներ):

ՎԱ — Կարգ մը միավանկ բառեր ՎԱ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն. Իշ, Իշվա (էշ, էշեր) — Ծըկ, Ծակվա (ծակ, ծակեր) — Տըք, Տաքվա (կոթ, կոթեր) — Վըրք, Վարքվա (տակ, տակեր):

Բոլոր այն բառերը, որոնք մարդու մարմնի զգայարանքները ցոյց կու տան, ՎԱ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն. Աշք, Իշվա (աշք, աշքեր) — Վըտ, Վըտվա (ոտք, ոտքեր) — Չառ, Չիւռվա (ձեռք, ձեռքեր) — Քենթ, Քընթա (քիթ, քիթեր):

Շատ քիչ են այն բառերը, որոնք ՎՎԱ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն. Շէօուն, Շըվվա (շուն, շուններ) — Տէուն, Տըվվա կամ Տընվա (տուն, տուններ):

ԱՔ — Բոլոր բառերը, որոնք Ա ձայնաւորով կը վերջանան, ԱՔ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն: Մաքա, Մաքաք (մաքի, մաքիներ) — Իզգա, Իզգաք (այգի, այգիներ) — Կեղիցա, Կեղիցաք (եկեղեցի, եկեղեցիներ): Նմանապէս բոլոր վայրի կամ պտղատու ծառերուն յոգնակին կ'ըլլայ ԱՔ մասնիկով. Տանծինա, Տանծինաք (տանձենի, տանձենիներ) — Փիճա, Փիճաք (նոճի, նոճիներ) — Պարտա, Պարտաք (բարտի, բարտիներ):

ՆԱ — Բոլոր բառերը, որոնք իրենց եզակիին մէջ Ա, Ան, Ար, Աք, Ան, Էվ, Էօլ, Էօկ, Էօր, Ըմ, Էուխ, Իլ, Իդ, Իւդ, Իւր, Իք, Ու, Ում, Ուն, Ուշ, Ուպ, Ուս, Օուր վերջավանկերը ունին, ՆԱ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն: Օրինակներ. Իկըմէօլ, Իկըմիւլնա (սերկեւիլ, սերկեւիլներ) —

Շուրպու, Շուրպինա (ապուր, ապուրներ) — Փաշտամալ, Փաշտամալնա (պաշարաման, պաշարամաններ) — Նանկար, Նանկարնա (պնակ, պնակներ) — Փրփէօր, Փրփուրնա (փրփուր, փրփուրներ) — Խուրօուր, Խուրրնա (արտ, արտեր) — Լըլվուս, Լըլվասնա (լուրիա, լուրիաներ) — Թըմպակ, Թըմկընա (թմրուկ, թմրուկներ) — Քարթուչ, Քարթուչնա (քարաթոչ, քարաթոչներ) — Հիրեն, Հիրըննա (հերիւն, հերիւններ) — Սագուն, Սագուննա (ժագէթ, ժագէթներ) — Բիկիղ, Բիկըղնա (բոկեղ, բոկեղներ) — Խանծիղ, Խանծըղնա (խանծող, խանծողներ) — Բիւվիւր, Բիւվըրնա (գամ, գամեր) — Գալիւն, Գալիւննա (ծխամորճ, ծխամորճեր) — Վարժապիտ, Վարժապիտնա (վարժապետ, վարժապետներ) — Հուվիվ, Հուվըվնա (հովիւ, հովիւներ) — Ասլան, Ասլաննա (առիւծ, առիւծներ) — Մըրջէաուճ, Մըրջուճնա (մըրջիւն, մըրջիւններ) — Քըլըմ, Քըլըմնա (կարպետ, կարպետներ) — Գըլէուխ, Գըլխընա (գլուխ, գլուխներ):

Նմանապէս ՆԱ յոգնակերտ մասնիկը կ'ունենան բոլոր միւս օտար բառերն ալ, որոնք Ա ձայնաւորով կը վերջանան. Քիւրսա, Քիւրսա, Քիւրսինա (աթոռ, աթոռներ) — Քիւփրա, Քիւփրինա (կամուրջ, կամուրջներ):

Նմանապէս, այն բառերը, որոնց եզակին ԸԿ վերջավանկով է (եւ այդ մասնիկը ո՛չ փոքրացնող մասնիկ է, ոչ ալ տակի իմաստ ունի), անոնք եւս ՆԱ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն: Օրինակ. Քութըկ, Քութակնա (կոճղ, կոճղներ) — Թուփըկ, Թուփըկնա (կնիւն, կնիւններ) — Խանտըկ, Խանտընա (ձոր, ձորեր):

ԸՆՆԻՐ — ԱԿ վերջավանկով բառերը ԸՆՆԻՐ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն: Օրինակ. Խըսսակ, Խըսսըննիր (խցիկ, խցիկներ) — Պուտակ, Պուտըննիր (պտուկ, պտուկներ):

Փոքրացուցիչ ԸԿ վերջավանկով կազմուած բառերը ԸՆՆԻՐ յոգնակերտը կ'առնեն: Օրինակ. Աղբիրակ, Աղբիրըննիր (աղբիրակ, աղբիրակներ) — Պաղջիկակ, Պաղջիկըննիր (պարտէզիկ, պարտէզիկներ):

Նմանապէս, ԸԿ վերջավանկով բառերը: Օրինակ. Պաղջըկ, Պաղջըննիր (պարտէզ, պարտէզներ) — Մանուչըկ, Մանուչըննիր (մանուշակ, մանուշակներ):

ԸՔ — Բոլոր ի ձայնաւորով վերջացող եզակի բառերը
ԸՔ յոգնակերտ մասնիկը կ'առնեն: Օրինակ. Պախրի, Պախ-
րըք (եզ, եզներ) — էրմանի, էրմանըք (հայ, հայեր) —
Մարոնի, Մարոնըք (մարոնցի, մարոնցիներ):

ՏԱ — Բոլոր Ուն վանկով վերջացող եզակի բառերը
ընդհանրապէս ՏԱ յոգնակերտը կ'առնեն: Օրինակ. Չըվուն,
Չըվանտա (չուան, չուաններ) — Դիւրձուն, Դիւրձընտա
(դերձան, դերձաններ) — Միմէուն, Միմընտա (կապիկ,
կապիկներ):

• Մուսատաղեան բարբառին մէջ, անբ, տաբ, տուն
չատ քիչ գործածուած յոգնակերտ մասնիկներ են, զորս մի-
այն վարժութեամբ կարելի է սորվիլ: Այսպէս.

ԱՆՔ — Լիւռ, Լիւռուանք (լեռ, լեռներ) — Ասէուն,
Ասանք (անասուն, անասուններ) — Ումպ, Ամպանք (ամպ,
ամպեր) — Մուտ, Մատանք (մատ, մատներ) — Չէօն, Չիւ-
նանք (ձիւն, ձիւներ):

ՏԱՔ — Մինծ, Մինծըրտաք (մեծ, մեծեր) — Աղվիր,
Աղվըրտաք (աղուոր, աղուորներ) — Աղբար, Աղբըրտաք
(եղբայր, եղբայրներ):

ՏՈՒՆ — Իջէօլ, Իջըլտուն (ոջիլ, ոջիլներ) — Խուրուզ,
Խուրըզտուն (աքլոր, աքլորներ):

ՎՈՒՆ — Բոլոր այն բառերը, որոնց եզակին իւրբ,
իս, իւց, իւր վերջավանկով է, ՎՈՒՆ յոգնակերտ մասնիկը
կ'առնեն: Օրինակ. Տիւնիւրք, Տիւնիւրքվուն (տանիք, տա-
նիքներ) — Քթիւց, Քթըցվուն (կողով, կողովներ) — Ի-
րիս, Իրիսվուն (երես, երեսներ) — Ինկիւր, Ինկըրվուն
(ընկեր, ընկերներ):

*

• «ԹՌՉՈՒՆՆԵՐՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐ» բաժնին մէջ, Թ.
Հապէշեան չէ յիշած հետեւեալ անունները.

Աղուվնա (աղաւնի), Ագոուվ (ագոաւ), Ապըլպուլա
(արարական սոխակ), Արտէտա (արտոյա), Գալէօշ ծիւծիւ
(մեծ ծիծեռնակ), Գարնուն (բազէէն մեծ թռչուն, որ գար-
նան կը յայտնուի), Գըզլար գուշքը (սեւ եւ ճերմակ փե-
տուրներով թռչուն, որուն գլխուն վրայ երկու փետուրներ

բարձրացած կ'ըլլան), Դիւնդ (գորշ եւ ճերմակ փետուրներով թռչուն, որ միայն աշնան կ'երեւի եւ ձայնին նմանութեան վրայ սոյն անունը դրուած է), Թագաւիր սումմուն (արքայական սարեակ), Իլաննա (գիշատիչ մեծ թռչուն), Կաֆուվ (կաքաւ), Ճիննըղակ (ճնճղուկ), Մեղուափուվ (մեղուաքհաւ, մեղուաքաղ, մեղու ուտող թռչուն), Ծիւծիւռ (ծիծեռնակ), Շահան (բազէէն աւելի մեծ եւ հպարտ թռչուն), Լակլակ (արագիւ), Թարփուշվիւր կամ Ջրրան արտէտ (գլխուն վրայ բարձր փետուրներով արտոյտ, որ արեւածագէն առաջ կ'երգէ), Ուրտակ (վայրի բաղ), Եաշիլ (վայրի բաղին մեծ տեսակը), Գարագիգ (գորշ փետուրներով թռչուն, որ կ'ապրի գետերու եզերքը), Ջարգուր (սեւ ու կապոյտ փետուրներով թռչուն, որ միշտ խումբով կը շրջի), Պըրը Խուրոգը կամ Չաւըշակ (հոպոպ), Դրգգան (ծիտի մեծութեամբ գորշ փետուրներով թռչուն, որ ծառի վրայ գրեթէ չի նստիր), Ցիւրընը ձագագ (ցորենի թռչուն, որ միայն ամառնային եղանակին կ'երեւի), Պըլպէտլ (սոխակ), Ճակ (ճայ), Սիվ ցկակ (ճային փոքր տեսակը, որ խումբով կը շրջի), Տատրըկ (տատրակ), Ջըրը մեղուափ հուվ (մեղուաք հաւի գոյներով թռչուն, որ միայն գետակներու վրայ կ'ապրի), Ջըֆըբան (ծիտի մեծութեամբ թռչուն, որ կ'ապրի լճացած ջուրերու եզերքը), Ճըրըտանակ (չորի մեծութեամբ թռչուն, որ իր շատ արագ վազելուն համար ստացած է այդ անունը. ցըրըտիլ = վազել), Չիւլը հաւակ (անապատի հաւիկ), Փըսֆըսակ (շատ փոքր թռչուն, որուն ձայնին յարմարցուած է անունը):

Թովմաս Հապէշեանի շահեկան հատորին հետեւերով մեր կատարած ամբողջացումի եւ ստուգումի այս աշխատանքը, կը կարծենք, ծառայութիւն մըն է մատուցուած ուղիղ լեզուարանութեան եւ մուսայեռեան բարբառին հետագայի ամբողջական ուսումնասիրութեան:

ՅԱԿՈՒ ԲԱՄՊԱԿԵԱՆ
Ա.յննար 1991

Ո՞վ է

ՅԱԿՈՒԲ ԲԱՄՊԱԿԵԱՆ

Յակոբ Բամպակեան ծնած է Մուսա Լեռ, 1930ին: Հայրը՝ մըշակ: Յանախած է տեղւոյն ազգային վարժարանը: Մանկապարտէզէն առաջին դասարան չփոխադրուած՝ սրտին վրայ ննշնած է 1939ի ահաւոր տարագրութիւնը:

Այննար հաստատուելէ ետք, 1941ին, մէկ տարի յանախած է ազգային «Յառաջ» վարժարանը, եւ հինգ տարի՝ տեղւոյն Հայ Կաթ-Վարժարանը: Իբրեւ բազմանդամ ընտանիքի գաւակ, չէ կրցած գոհացում տալ իր ուսումնասէր հոգիին:

1956էն սկսեալ, գրած է չափածոյ թէ արձակ էջեր, որոնք հրատարակուած են ՄԱՍԻՍ Շարաքաբերքին, Ա.ԻՆՏԻՔ ամսաթերթին, ինչպէս նաեւ ՌԱՀՎԻՐԱՅ պարբերաթերթին մէջ, Պէյրութ:

Կը բնակի Այննար եւ կը գրադի հողամշակութեամբ, անոր միացնելով իր բնատուր ձիրքը ընթերցասիրութեան եւ գրական պրպտումներու:

Այս էջերով մեր հրատարակած յօդուածը, գրախօսականէ մը աւելի, լեզուական նշումներու, որոնումներու փունջ մըն է, որ կը հայի Մուսա Լեռան բարբառին, որ վերջին մնացորդներէն է մեր բարբառային հարուստ անցեալէն:

FEATURES OF THE ARMENIAN DIALECT USED IN DJEBEL MOUSSA

Hagop Pambakian

This is a critical review of the book written by Thomas Habachian and entitled «The ancestral echoes of Djebel Moussa» (Les échos ancestraux de Djébel Moussa, Beirut, 1986).

The book deals with the various linguistic, ethnological, cultural and folkloric aspects of Armenians living in Djebel Moussa (Turkey).

The author of this paper re-examines critically some linguistic analysis, corrects mistakes, adds further examples concerning the dialect and proposes alternative explanations, using mainly the «Analytical Dictionary» of Professor H. Adjarian.

This is a praiseworthy contribution to a better understanding and to the preservation of Armenian dialects which are close to extinction.
